

Thai Social Science Journal**Original Article**

Received:17 March 2026

Revised:8 April 2026

Accepted:26 April 2026

ผลกระทบเชิงสังคมของการประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมในประเทศไทย

The social impact of enacting equal marriage laws in Thailand.

นางสาว นงพงา น้อยเวียง¹

Miss. Nongphanga Noiwiang

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์ผลกระทบเชิงสังคมของการประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมในประเทศไทย โดยมองกฎหมายดังกล่าวในฐานะจุดเปลี่ยนเชิงโครงสร้างของสังคมไทยร่วมสมัย มากกว่าการเป็นเพียงมาตรการขยายสิทธิของกลุ่มบุคคลหลากหลายทางเพศ การศึกษานี้ใช้กรอบแนวคิดด้านสิทธิและความเสมอภาค ทฤษฎีโครงสร้างครอบครัว และทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายครอบครัว วัฒนธรรม และความเป็นพลเมืองในบริบทไทย ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า กฎหมายสมรสเท่าเทียมได้ปรับเปลี่ยนความหมายของ “ครอบครัว” จากแบบแผนครอบครัวต่างเพศเป็นศูนย์กลาง ไปสู่การยอมรับความหลากหลายของรูปแบบชีวิตอย่างเป็นทางการ ส่งผลต่อการลดการเลือกปฏิบัติ เสริมสร้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และยกระดับสถานะทางสังคมของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศทั้งในระดับชีวิตส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ อย่างไรก็ตาม บทความยังพบว่าการเปลี่ยนแปลงเชิงกฎหมายดังกล่าวยังเผชิญข้อจำกัดและความท้าทายสำคัญ ทั้งในด้านช่องว่างของสิทธิที่เกี่ยวข้องกับการมีบุตรและเทคโนโลยีเจริญพันธุ์ ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในระดับปฏิบัติ และความตึงเครียดเชิงคุณค่าระหว่างหลักศาสนา วัฒนธรรม และสิทธิพลเมือง บทความเสนอว่า ความท้าทายสำคัญหลังการบังคับใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียม คือความเสี่ยงของการเกิดความเสมอภาคที่จำกัดอยู่เพียงในเชิงกฎหมาย โดยที่บรรทัดฐานทางสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตประจำวันยังไม่เปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ ในเชิงสรุปการสมรสเท่าเทียมควรถูกทำความเข้าใจในฐานะจุดเริ่มต้นของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมระยะยาว ซึ่งความสำเร็จของกฎหมายขึ้นอยู่กับความสามารถของสังคมไทยในการแปรเปลี่ยนหลักความเสมอภาคทางกฎหมายไปสู่การยอมรับเชิงวัฒนธรรมและการอยู่ร่วมกันบนฐานศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง

คำสำคัญ: สมรสเท่าเทียม, ความเสมอภาคทางกฎหมาย, ครอบครัว, ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์, การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

¹ นักวิชาการอิสระ ; independent Scholar,Thailand

Corresponding author, e-mail: aoynoiwiang@gmail.com,Tel. 087-6246487

Abstract

This article examines the social impacts of the legalization of same-sex marriage in Thailand by conceptualizing the law as a structural turning point in contemporary Thai society rather than merely an expansion of individual rights for LGBTQ+ people. Drawing on rights-based and equality theory, theories of family as a social institution, and perspectives on social change and discourse, the study analyzes the evolving relationship between law, family, culture, and citizenship in the Thai context. The analysis demonstrates that marriage equality has significantly reshaped the meaning of “family,” moving away from a heteronormative model toward the legal recognition of diverse forms of intimate life. This transformation contributes to the reduction of discrimination, the enhancement of human dignity, and the strengthening of the social status of LGBTQ+ individuals in both private and public spheres. Nevertheless, the article identifies persistent limitations and challenges following the implementation of the law, including gaps in reproductive rights and access to assisted reproductive technologies, inconsistencies in legal enforcement at the administrative level, and ongoing value-based tensions between religious and cultural norms and civil rights. The findings suggest that a central challenge in the post-legalization period lies in the risk of achieving formal legal equality without corresponding social acceptance. Without broader cultural and institutional transformation, legal recognition alone may be insufficient to alter everyday practices and power relations. In conclusion, the article argues that marriage equality in Thailand should be understood as the beginning of a long-term process of social transformation. The ultimate success of the law depends on the capacity of Thai society to translate legal equality into cultural recognition and to foster coexistence grounded in respect for human dignity and social diversity.

Keywords: Marriage equality, Legal equality, Family, Human dignity, Social change

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมในประเทศไทยนับเป็นเหตุการณ์สำคัญที่มีนัยยะมากกว่าการขยายสิทธิทางกฎหมายให้แก่บุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศ หากแต่เป็น“จุดเปลี่ยนเชิงโครงสร้าง” (Structural turning point) ที่สะท้อนการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ กฎหมาย สถาบันครอบครัว และความเป็นพลเมืองในสังคมไทยร่วมสมัยอย่างลึกซึ้ง การรับรองสิทธิในการสมรสของคู่รักเพศเดียวกันไม่เพียงทำทนายกรอบ

ความคิดแบบครอบครัวยุคใหม่-หญิงซึ่งฝังรากลึกในกฎหมายและวัฒนธรรมไทย หากยังเปิดพื้นที่ใหม่ให้กับการนิยามความเสมอภาค ความเป็นมนุษย์ และศักดิ์ศรีของปัจเจกในระบบกฎหมายสมัยใหม่ (Weeks, 2007; Wolfson, 2004)

ในอดีตสังคมไทยมักถูกอธิบายว่าเป็นสังคมที่ “เปิดกว้างทางวัฒนธรรม” ต่อความหลากหลายทางเพศในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะในมิติของชีวิตประจำวัน สื่อบันเทิง และพื้นที่ทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ อย่างไรก็ตามการยอมรับดังกล่าวมักอยู่ในลักษณะการอดทนหรือการยอมให้มีอยู่ (Tolerance) มากกว่าการรับรองสถานะความเสมอภาคอย่างแท้จริงในเชิงโครงสร้าง (Jackson, 1999; Sinnott, 2004) การเปลี่ยนผ่านจากการยอมรับเชิงวัฒนธรรมแบบไม่เป็นทางการ ไปสู่การรับรองเชิงกฎหมายอย่างเป็นทางการผ่านกฎหมายสมรสเท่าเทียมจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีนัยสำคัญต่อระบบคุณค่าและบรรทัดฐานทางสังคมของไทยในระยะยาว

กฎหมายสมรสในฐานะกลไกของรัฐ ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงกำหนดสถานะทางครอบครัว หากแต่มีบทบาทในการจัดสรรทรัพยากร สิทธิ หน้าที่ และความคุ้มครองทางสังคมให้แก่พลเมืองอย่างไม่เท่าเทียมมาโดยตลอด (Fineman, 1995) การขยายความหมายของ “คู่สมรส” ให้ครอบคลุมบุคคลเพศเดียวกัน จึงเป็นการปรับโครงสร้างความเป็นพลเมือง (Citizenship) ใหม่ โดยยอมรับว่าความสัมพันธ์ส่วนบุคคลและรูปแบบครอบครัวที่หลากหลายสามารถดำรงอยู่ได้อย่างชอบธรรมภายใต้ระเบียบกฎหมายเดียวกัน (Plummer, 2015)

ในบริบทนี้กฎหมายสมรสเท่าเทียมจึงไม่ควรถูกมองเพียงในฐานะชัยชนะของขบวนการสิทธิ หากแต่เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่อาจส่งผลกระทบต่อทัศนคติของสาธารณชน ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว การทำงานของสถาบันศาสนา ระบบราชการ และรูปแบบการอยู่ร่วมกันในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมไทยอย่างกว้างขวาง

1.2 ช่องว่างองค์ความรู้

แม้ว่าการถกเถียงและงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสมรสเท่าเทียมในประเทศไทยจะเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา แต่งานส่วนใหญ่ยังคงมุ่งเน้นการวิเคราะห์ในเชิงกฎหมายและสิทธิมนุษยชนเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการวิพากษ์บทบัญญัติของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ความสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ หรือการอ้างอิงมาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ (อัครเดช, 2565; สายสมบัติ, 2564) ขณะที่มิติทางสังคมและวัฒนธรรมมักถูกกล่าวถึงในฐานะบริบทประกอบ มากกว่าประเด็นวิเคราะห์หลัก

ช่องว่างสำคัญขององค์ความรู้ คือการขาดการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับ “ผลกระทบเชิงสังคม” ของกฎหมายสมรสเท่าเทียมในระดับโครงสร้างและชีวิตประจำวัน งานวิจัยจำนวนมากไม่นิยมมองกฎหมายในฐานะผลลัพธ์สุดท้ายของการต่อสู้เชิงนโยบาย มากกว่าการเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ซับซ้อนและยืดเยื้อ (Engel & Munger, 2003)

นอกจากนี้ยังมีข้อจำกัดในการวิเคราะห์ผลกระทบของกฎหมายต่อกลุ่มทางสังคมที่หลากหลาย เช่น ครอบครัวดั้งเดิม ชุมชนท้องถิ่น สถาบันศาสนา หรือกลุ่มที่มีทัศนคติอนุรักษนิยม ซึ่งอาจตอบสนองต่อกฎหมาย

ดังกล่าวทั้งในเชิงยอมรับ ต่อต้าน หรือปรับตัวอย่างเงียบงัน (Silent adaptation) งานศึกษาที่เชื่อมโยงกฎหมายเข้ากับวัฒนธรรม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการปฏิบัติในชีวิตประจำวันจึงยังมีอยู่อย่างจำกัดในบริบทไทย

1.3 วัตถุประสงค์ของบทความ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อวิเคราะห์ผลกระทบเชิงสังคมของการประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมในประเทศไทย โดยไม่จำกัดการวิเคราะห์อยู่เพียงมิติทางกฎหมายหรือสิทธิ หากแต่ขยายไปสู่มิติทางโครงสร้าง วัฒนธรรม และชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมไทยร่วมสมัยในเชิงเฉพาะ บทความมุ่ง (1) วิเคราะห์ว่ากฎหมายสมรสเท่าเทียมส่งผลต่อการนิยามครอบครัว ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล และความเป็นพลเมืองอย่างไร (2) อธิบายปฏิกิริยาและการปรับตัวของสถาบันทางสังคมและกลุ่มทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน และ (3) เสนอกรอบวิเคราะห์เชิงสังคมศาสตร์เพื่อใช้ทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดจากกฎหมายสิทธิในบริบทไทย การศึกษานี้มีเป้าหมายเพื่อเติมเต็มช่องว่างองค์ความรู้ และสร้างฐานคิดสำหรับการวิจัยในอนาคตเกี่ยวกับกฎหมายสิทธิ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศไทย โดยเน้นการมองกฎหมายไม่ใช่เพียงเครื่องมือเชิงเทคนิค หากแต่เป็นกลไกทางอำนาจที่มีผลต่อโครงสร้างความสัมพันธ์และความหมายของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างลึกซึ้ง

2. กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษาผลกระทบเชิงสังคมของกฎหมายสมรสเท่าเทียมจำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดที่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมาย สิทธิ โครงสร้างสังคม และการเปลี่ยนแปลงเชิงวัฒนธรรมได้อย่างรอบด้าน บทความนี้จึงเลือกใช้กรอบทฤษฎีแบบบูรณาการ ประกอบด้วย (1) ทฤษฎีสิทธิและความเสมอภาค (2) ทฤษฎีโครงสร้างครอบครัวและสถาบันทางสังคม และ (3) ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวาทกรรม เพื่อทำความเข้าใจบทบาทของกฎหมายสมรสเท่าเทียมในฐานะทั้งเครื่องมือเชิงนโยบายและกลไกการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระยะยาว

2.1 ทฤษฎีสิทธิและความเสมอภาค (Rights-based & Equality Theory)

ทฤษฎีสิทธิและความเสมอภาคเป็นกรอบแนวคิดพื้นฐานในการอธิบายการต่อสู้เพื่อการรับรองสมรสเท่าเทียมในหลายประเทศ โดยมองว่าการสมรสไม่ใช่เพียงสถาบันทางศีลธรรมหรือวัฒนธรรม หากแต่เป็น “สิทธิพลเมือง” (Civil right) ที่รัฐมีหน้าที่ต้องรับรองแก่บุคคลทุกคนอย่างไม่เลือกปฏิบัติ (Dworkin, 1977; Rawls, 1999) ภายใต้กรอบนี้การกีดกันคู่รักเพศเดียวกันนอกจากการสมรสถูกมองว่าเป็นการละเมิดหลักความเสมอภาคทางกฎหมาย และเป็นการปฏิเสธสถานะความเป็นพลเมืองอย่างเต็มรูปแบบ

การสมรสในฐานะสิทธิพลเมืองมีความสำคัญในเชิงโครงสร้าง เนื่องจากเป็นช่องทางที่รัฐใช้จัดสรรสิทธิสวัสดิการ และความคุ้มครองทางกฎหมายในด้านต่าง ๆ เช่น ทรัพย์สิน มรดก การตัดสินใจทางการแพทย์ และสวัสดิการของรัฐ การไม่รับรองการสมรสของคู่รักเพศเดียวกันจึงไม่ได้เป็นเพียงการจำกัดเสรีภาพส่วนบุคคล

หากแต่เป็นการสร้าง “ความไม่เสมอภาคเชิงโครงสร้าง” (Structural inequality) ในระบบความเป็นพลเมือง (Marshall, 1950; Young, 1990)

ในบริบทนี้การประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมสามารถถูกมองว่าเป็นการขยายขอบเขตของ “ความเป็นพลเมืองที่เท่าเทียม” (Equal citizenship) โดยยอมรับว่าบุคคลที่มีอัตลักษณ์ทางเพศและรูปแบบความสัมพันธ์ที่แตกต่างจากบรรทัดฐานเดิม มีคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกับพลเมืองกลุ่มอื่น (Fraser, 2003; Wolfson, 2004) อย่างไรก็ตามนักวิชาการหลายคนชี้ให้เห็นว่า การรับรองสิทธิทางกฎหมายเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ หากไม่มาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงเชิงสังคมและวัฒนธรรมที่ลดอคติและการกีดกันในชีวิตประจำวัน (Richardson, 2004)

2.2 ทฤษฎีโครงสร้างครอบครัวและสถาบันทางสังคม

ทฤษฎีโครงสร้างครอบครัวมองว่าครอบครัวไม่ใช่หน่วยธรรมชาติที่ดำรงอยู่โดยอิสระจากอำนาจรัฐ หากแต่เป็นสถาบันทางสังคมที่ถูกนิยาม ควบคุม และให้ความหมายผ่านกฎหมาย นโยบาย และบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม (Fineman, 1995; Giddens, 1992) ในสังคมสมัยใหม่รัฐมีบทบาทสำคัญในการกำหนดว่า “ครอบครัวที่ถูกต้องตามกฎหมาย” ควรมีลักษณะอย่างไร และใครมีสิทธิได้รับการคุ้มครองในฐานะครอบครัว

ในบริบทของไทย รูปแบบครอบครัวต่างเพศที่มีการสมรสอย่างถูกต้องตามกฎหมายถูกทำให้เป็นศูนย์กลางมาอย่างยาวนาน ทั้งในกฎหมายแพ่ง นโยบายสวัสดิการ และวาทกรรมสาธารณะ การจำกัดการสมรสไว้เฉพาะชายและหญิงจึงเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ครอบครัวรูปแบบอื่นถูกทำให้ “มองไม่เห็น” หรือขาดความชอบธรรมในเชิงสถาบัน (Sinnott, 2004)

การประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมจึงเป็นการท้าทายโครงสร้างครอบครัวแบบดั้งเดิมอย่างเป็นระบบ โดยเปิดพื้นที่ให้ครอบครัวเพศเดียวกันได้รับการยอมรับในฐานะสถาบันทางสังคมที่ถูกต้องตามกฎหมาย การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ได้ส่งผลเฉพาะต่อคู่สมรสโดยตรง หากแต่มีนัยต่อความเข้าใจเรื่องบทบาททางเพศ ความเป็นพ่อแม่ และการจัดความสัมพันธ์ภายในครอบครัวในสังคมไทยโดยรวม (Weeks, Heaphy, & Donovan, 2001) อย่างไรก็ตามนักวิชาการสายวิพากษ์บางส่วนเตือนว่า การมุ่งเน้นการเข้าสู่สถาบันสมรสอาจนำไปสู่การทำให้รูปแบบความสัมพันธ์บางประเภทได้รับสิทธิพิเศษเหนือรูปแบบอื่น และอาจผลิตลำดับชั้นใหม่ภายในกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศเอง (Warner, 1999; Duggan, 2003) ประเด็นนี้ชี้ให้เห็นความจำเป็นในการวิเคราะห์ผลกระทบของกฎหมายสมรสเท่าเทียมในมิติที่ซับซ้อนและไม่เป็นเส้นตรง

2.3 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวาทกรรม

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวาทกรรมให้ความสำคัญกับบทบาทของกฎหมายในฐานะเครื่องมือที่ไม่เพียงควบคุมพฤติกรรม แต่ยังสร้างความหมายและกรอบการรับรู้ของสังคม (Foucault, 1977; Fairclough, 1995) ภายใต้กรอบนี้กฎหมายสมรสเท่าเทียมไม่ได้เป็นเพียงข้อบังคับทางนิติศาสตร์ หากแต่เป็น “วาทกรรมทาง

อำนาจ” ที่มีศักยภาพในการเปลี่ยนวิธีคิดของสังคมเกี่ยวกับความปกติ ความชอบธรรม และคุณค่าของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์

ก่อนการรับรองทางกฎหมายความหลากหลายทางเพศในสังคมไทยมักถูกจัดวางอยู่ในกรอบของ “ความอดทน” (Tolerance) กล่าวคือเป็นสิ่งที่สังคมยอมให้มีอยู่ตราบเท่าที่ไม่ทำลายบรรทัดฐานหลักมากเกินไป (Jackson, 1999) อย่างไรก็ตามแนวคิดเรื่องความอดทนถูกวิพากษ์ว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ยังคงทำให้กลุ่มหนึ่งอยู่ในสถานะผู้ถูกยอมรับ มากกว่าผู้ที่มีสิทธิเท่าเทียม (Brown, 2006)

การประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมสามารถถูกมองว่าเป็นการขยับจากกรอบของแนวคิดเรื่องความอดทนไปสู่ “การยอมรับ” (Recognition) ในเชิงสถาบัน โดยรัฐทำหน้าที่รับรองสถานะและคุณค่าของความสัมพันธ์เพศเดียวกันอย่างเป็นทางการ (Fraser, 2003) อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงเชิงวาทกรรมในระดับกฎหมายไม่ได้หมายความว่าทัศนคติและการปฏิบัติในชีวิตประจำวันจะเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกันโดยอัตโนมัติ ดังนั้นกรอบทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงช่วยให้บทความนี้สามารถตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ต่อผลกระทบของกฎหมายสมรสเท่าเทียม ทั้งในฐานะพลังผลักดันการเปลี่ยนแปลง และในฐานะพื้นที่ของความขัดแย้ง การต่อรอง และการปรับตัวของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมไทยร่วมสมัย

3 บริบทการเกิดกฎหมายสมรสเท่าเทียมในสังคมไทย

การทำความเข้าใจผลกระทบเชิงสังคมของกฎหมายสมรสเท่าเทียมจำเป็นต้องพิจารณาบริบททางกฎหมาย การเมือง และสังคมที่กฎหมายดังกล่าวถือกำเนิดขึ้น บทนี้จึงมุ่งอธิบายพลวัตของการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบัน บทบาทของขบวนการเคลื่อนไหว และทัศนคติของสังคมไทยก่อนการประกาศใช้กฎหมาย เพื่อชี้ให้เห็นว่า กฎหมายสมรสเท่าเทียมมิได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน หากแต่เป็นผลสะสมของการต่อรองเชิงอำนาจและความหมายในระยะยาว

3.1 พัฒนาการทางกฎหมายและการเมือง

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1448 ซึ่งกำหนดให้การสมรสต้องเกิดขึ้นระหว่าง “ชายและหญิง” เป็นกลไกทางกฎหมายสำคัญที่ตอกย้ำรูปแบบครอบครัวต่างเพศเป็นศูนย์กลางมาอย่างยาวนานในสังคมไทย บทบัญญัติดังกล่าวไม่เพียงกำหนดสถานะทางครอบครัว หากยังเป็นฐานในการจัดสรรสิทธิ หน้าที่ และสวัสดิการของรัฐในหลายมิติ ส่งผลให้คู่รักเพศเดียวกันถูกกีดกันออกจากระบบความคุ้มครองทางกฎหมายอย่างเป็นทางการ (อรรถะโม, 2565)

ความพยายามในการทำทลายมาตรา 1448 ปรากฏอย่างชัดเจนตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา ผ่านทั้งการยื่นคำร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญ การผลักดันร่างกฎหมายคู่ชีวิต และการเสนอแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์โดยตรง แม้ศาลรัฐธรรมนูญจะเคยวินิจฉัยว่ามาตรา 1448 ไม่ขัดรัฐธรรมนูญ แต่คำวินิจฉัยดังกล่าวกลับมีผลเชิงการเมืองในทางอ้อม โดยเปิดพื้นที่ให้เกิดการถกเถียงในสาธารณะเกี่ยวกับความหมายของความเสมอภาคและการเลือกปฏิบัติ (Jackson, 1999; Engel & Munger, 2003)

บทบาทของรัฐบาลในกระบวนการนี้สะท้อนพลวัตทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะการเพิ่มขึ้นของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เปิดรับวาทกรรมสิทธิมนุษยชนและความหลากหลายทางเพศ ขณะเดียวกันภาคประชาสังคมและเครือข่ายนักกฎหมายก็มีบทบาทสำคัญในการแปลข้อเรียกร้องเชิงอัตลักษณ์ให้กลายเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายที่สถาบันการเมืองสามารถรับไปพิจารณาได้ กระบวนการดังกล่าวสะท้อนว่ากฎหมายสมรสเท่าเทียมเป็นผลผลิตของการต่อรองระหว่างสถาบันทางการเมือง มากกว่าการตัดสินใจเชิงเทคนิคเพียงอย่างเดียว (Plummer, 2015)

3.2 บทบาทขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ (LGBTQ+)

ขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยมีบทบาทสำคัญในการผลักดันกฎหมายสมรสเท่าเทียม โดยใช้ทั้งยุทธศาสตร์เชิงนโยบายและเชิงวัฒนธรรมควบคู่กัน ในเชิงนโยบาย ขบวนการได้ทำงานร่วมกับนักกฎหมาย นักวิชาการ และผู้แทนทางการเมือง เพื่อร่างข้อเสนอมติที่อ้างอิงหลักสิทธิมนุษยชน ความเสมอภาค และพันธกรณีระหว่างประเทศของประเทศไทย (Fraser, 2003; Wolfson, 2004) ในเชิงวัฒนธรรมการเคลื่อนไหวมิได้จำกัดอยู่เพียงพื้นที่ทางการเมืองอย่างเป็นทางการ หากแต่ขยายไปสู่สื่อ ศิลปะ วัฒนธรรมสมัยนิยม และชีวิตประจำวัน เพื่อท้าทายภาพจำเชิงลบและทำให้ความสัมพันธ์เพศเดียวกันปรากฏในฐานะ “ชีวิตปกติ” ที่ผู้คนสามารถเชื่อมโยงได้ (Weeks, 2007) การเล่าเรื่องชีวิตครอบครัว ความรัก และความสูญเสีย ถูกใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการทำให้ข้อเรียกร้องทางกฎหมายมีมิติของความเป็นมนุษย์ มากกว่าการเป็นประเด็นเชิงนามธรรม

การใช้ภาษาเกี่ยวกับ “สิทธิ” “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” และ “ความเท่าเทียม” กลายเป็นแกนกลางของการเคลื่อนไหว โดยมีเป้าหมายในการเปลี่ยนกรอบการรับรู้ของสังคมจากการมองความหลากหลายทางเพศเป็นเรื่องส่วนตัวหรือเรื่องศีลธรรม ไปสู่การมองว่าเป็นประเด็นความยุติธรรมทางสังคม (Young, 1990; Richardson, 2004) กระบวนการนี้มีส่วนสำคัญในการทำให้กฎหมายสมรสเท่าเทียมถูกมองว่าเป็น “เรื่องของสังคมโดยรวม” มิใช่สิทธิพิเศษของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

3.3 ทศนคติของสังคมไทยก่อนการประกาศใช้กฎหมาย

ก่อนการประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียม ทศนคติของสังคมไทยต่อความหลากหลายทางเพศมีลักษณะไม่เป็นเนื้อเดียวกัน โดยแม้จะปรากฏภาพของความเปิดกว้างในบางพื้นที่ แต่การยอมรับดังกล่าวมักเป็นไปอย่างไม่สม่ำเสมอและขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม (Sinnott, 2004) หลายงานศึกษาชี้ว่าสังคมไทยมีแนวโน้ม “ยอมให้มีอยู่” มากกว่า “ยอมรับอย่างเท่าเทียม” โดยเฉพาะเมื่อประเด็นความหลากหลายทางเพศเข้าไปท้าทายสถาบันครอบครัวหรือศีลธรรมแบบดั้งเดิม (Jackson, 1999)

ความแตกต่างเชิงรุ่นเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดทัศนคติ โดยคนรุ่นใหม่ในเขตเมืองมักมีท่าทีเปิดรับแนวคิดสมรสเท่าเทียมมากกว่าคนรุ่นเก่าหรือผู้ที่อาศัยในพื้นที่ชนบท ขณะเดียวกัน ปัจจัยด้านศาสนาและความเชื่อก็มี

บทบาทในการกำหนดกรอบการยอมรับ โดยบางกลุ่มยังคงมองการสมรสผ่านกรอบศีลธรรมและธรรมชาติของเพศ (Weeks et al., 2001)

ความแตกต่างเชิงพื้นที่และวัฒนธรรมท้องถิ่นยังสะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยมิได้มีท่าทีต่อกฎหมายสมรสเท่าเทียมในทิศทางเดียวกันทั้งหมด ความไม่สม่ำเสมอของการยอมรับนี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลต่อการบังคับใช้กฎหมายและผลกระทบเชิงสังคมหลังการประกาศใช้ ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการวิเคราะห์อย่างรอบด้านในบทถัดไป

4. ผลกระทบเชิงสังคมของกฎหมายสมรสเท่าเทียม

การประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมไม่ได้เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงเชิงกฎหมาย หากแต่เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดผลกระทบเชิงสังคมในหลายระดับ ตั้งแต่การปรับความหมายของสถาบันครอบครัว การลดการเลือกปฏิบัติในเชิงโครงสร้าง ไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์และการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน บทนี้มุ่งวิเคราะห์ผลกระทบดังกล่าวในเชิงลึก เพื่อชี้ให้เห็นว่ากฎหมายมีบทบาทในการปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและความหมายของการอยู่ร่วมกันในสังคมไทยอย่างไร

4.1 การเปลี่ยนแปลงความหมายของ “ครอบครัว”

หนึ่งในผลกระทบเชิงสังคมที่สำคัญที่สุดของกฎหมายสมรสเท่าเทียม คือการเปลี่ยนแปลงความหมายของ “ครอบครัว” จากหน่วยที่ถูกนิยามอย่างแคบภายใต้กรอบชาย-หญิง ไปสู่การมองครอบครัวในฐานะพื้นที่ของความหลากหลายของความสัมพันธ์และการจัดชีวิตร่วมกัน การรับรองครอบครัวเพศเดียวกันอย่างเป็นทางการทำให้ครอบครัวไม่ได้ถูกผูกขาดด้วยรูปแบบเดียว หากแต่เปิดให้การสร้างครอบครัวบนฐานของความรัก ความผูกพัน และความรับผิดชอบร่วมกันได้รับการยอมรับในเชิงสถาบัน (Weeks et al., 2001; Giddens, 1992)

ในเชิงสัญลักษณ์การยอมรับครอบครัวเพศเดียวกันผ่านกฎหมายส่งผลให้ความสัมพันธ์ดังกล่าวถูกยกสถานะจาก “ความสัมพันธ์ส่วนตัว” ไปสู่ “ครอบครัวที่ชอบธรรม” ภายใต้สายตาของรัฐและสังคม การเปลี่ยนแปลงนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทไทย ซึ่งสถานะครอบครัวสัมพันธ์โดยตรงกับเกียรติยศ การยอมรับจากเครือญาติ และความน่าเชื่อถือทางสังคม (Sinnott, 2004)

ในเชิงกฎหมาย การรับรองสถานะครอบครัวเพศเดียวกันทำให้สิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ที่เคยสงวนไว้เฉพาะครอบครัวต่างเพศถูกขยายไปอย่างเท่าเทียม ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในทรัพย์สิน มรดก หรือการตัดสินใจร่วมกันในภาวะวิกฤต การเปลี่ยนแปลงนี้ช่วยลดความเปราะบางของครอบครัวรูปแบบใหม่ และทำให้การดำรงอยู่ของครอบครัวหลากหลายได้รับการคุ้มครองในเชิงโครงสร้างมากขึ้น (Fineman, 1995)

4.2 การลดการเลือกปฏิบัติและการสร้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

กฎหมายสมรสเท่าเทียมมีบทบาทสำคัญในการลดการเลือกปฏิบัติในเชิงสถาบัน โดยการรับรองอย่างเป็นทางการของรัฐส่งสัญญาณเชิงบรรทัดฐานว่าความสัมพันธ์เพศเดียวกันมีคุณค่าและความชอบธรรมเท่าเทียมกับความสัมพันธ์ต่างเพศ ภายใต้กรอบทฤษฎีสิทธิและความเสมอภาค การเปลี่ยนแปลงนี้สามารถถูกมองว่าเป็นการ

ขยายความเป็นพลเมืองอย่างเต็มรูปแบบให้แก่บุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศซึ่งก่อนหน้านี้ถูกกีดกันออกจากสิทธิพื้นฐานบางประการ (Marshall, 1950; Rawls, 1999)

ผลกระทบที่สำคัญประการหนึ่งคือการเสริมสร้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human dignity) ของบุคคล ผู้มีความหลากหลายทางเพศซึ่งได้รับการยอมรับจากรัฐช่วยลดสถานะ “พลเมืองชั้นรอง” และส่งผลต่อความมั่นคงทางจิตใจ ความภาคภูมิใจในตนเอง และความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (Fraser, 2003; Richardson, 2004) งานศึกษาจำนวนมากในต่างประเทศชี้ว่าการรับรองการสมรสเพศเดียวกันสัมพันธ์กับการลดความเครียดจากการตีตรา (Minority stress) และการเพิ่มคุณภาพชีวิตของคู่รักและครอบครัวเพศเดียวกัน (Weeks, 2007)

อย่างไรก็ดี การลดการเลือกปฏิบัติในเชิงกฎหมายไม่ได้หมายความว่า การเลือกปฏิบัติในเชิงวัฒนธรรมและการปฏิบัติจะหายไปโดยอัตโนมัติ ในบางบริบทกฎหมายอาจก่อให้เกิดแรงต้านหรือการต่อต้านเชิงสัญลักษณ์จากกลุ่มที่ยึดมั่นในบรรทัดฐานดั้งเดิม ซึ่งสะท้อนว่าการสร้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยทั้งกฎหมายและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมควบคู่กันไป (Brown, 2006)

4.3 ผลต่อความสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน

ในระดับชีวิตประจำวัน กฎหมายสมรสเท่าเทียมส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในหลายมิติ ทั้งในครอบครัวเดิม ชุมชน และสถานที่ทำงาน การมีสถานะสมรสอย่างถูกต้องตามกฎหมายช่วยให้คู่รักเพศเดียวกันสามารถอธิบายความสัมพันธ์ของตนเองต่อผู้อื่นได้ง่ายขึ้น และลดความคลุมเครือที่เคยก่อให้เกิดความไม่แน่นอนหรือความไม่ไว้วางใจในบางบริบททางสังคม (Plummer, 2015)

ภายในครอบครัวเดิม การรับรองทางกฎหมายอาจทำหน้าที่เป็น “ทรัพยากรเชิงสัญลักษณ์” ที่ช่วยให้พ่อแม่และเครือญาติปรับท่าทีจากการอดทนหรือหลีกเลี่ยง ไปสู่การยอมรับในระดับที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น แม้การยอมรับดังกล่าวจะไม่ได้เกิดขึ้นอย่างราบรื่นหรือเท่าเทียมในทุกกรณี (Weeks et al., 2001) ในระดับชุมชนและที่ทำงาน สถานะสมรสที่ชัดเจนช่วยลดช่องว่างในการปฏิบัติ เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมครอบครัว หรือการได้รับสวัสดิการและการยอมรับจากองค์กร

นอกจากนี้ กฎหมายสมรสเท่าเทียมยังส่งผลต่อรูปแบบการเปิดเผยอัตลักษณ์ (coming out) ของ บุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศโดยการมีกรอบกฎหมายรองรับทำให้การเปิดเผยตัวตนมีความเสี่ยงทางสังคมน้อยลงในบางบริบท และเปิดโอกาสให้การเปิดเผยอัตลักษณ์ถูกเชื่อมโยงกับสถานะครอบครัวและความรับผิดชอบ มากกว่าการถูกมองเป็นเพียงอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Plummer, 2015; Richardson, 2004)

อย่างไรก็ตามผลกระทบเหล่านี้ยังคงมีลักษณะไม่สม่ำเสมอ และขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านรุ่น พื้นที่ และวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งสะท้อนว่ากฎหมายสมรสเท่าเทียมเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ยังต้องการการติดตาม วิเคราะห์ และทำความเข้าใจอย่างต่อเนื่อง

5. ผลกระทบเชิงวัฒนธรรม ศาสนา และบรรทัดฐานทางสังคม

การประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมมิได้ส่งผลเฉพาะในระดับกฎหมายและสิทธิพลเมืองเท่านั้น หากแต่ยังกระทบต่อโครงสร้างความหมายทางวัฒนธรรม ศาสนา และบรรทัดฐานทางสังคมที่ฝังรากลึกในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ในบริบทที่ศาสนาและวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดศีลธรรมสาธารณะ กฎหมายดังกล่าวจึงกลายเป็นพื้นที่ของความตึงเครียด การต่อรอง และการตีความใหม่เกี่ยวกับความถูกต้อง ความเหมาะสม และการอยู่ร่วมกันของความแตกต่างในสังคมร่วมสมัย

5.1 การปรับตัวของสถาบันศาสนาและวัฒนธรรม

หนึ่งในผลกระทบที่เห็นได้ชัดจากการบังคับใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียม คือแรงสั่นสะเทือนต่อบทบาทของสถาบันศาสนาและวัฒนธรรมในฐานะผู้กำหนดกรอบศีลธรรมของสังคม ในสังคมไทยซึ่งพุทธศาสนามีอิทธิพลเชิงวัฒนธรรมสูง แม้หลักคำสอนดั้งเดิมจะมีได้ส่งเสริมความสัมพันธ์เพศเดียวกันอย่างชัดเจน แต่ก็ยังมีลักษณะยึดหยุ่นและเปิดพื้นที่ให้การตีความที่หลากหลายมากกว่าศาสนาบางประเภท อย่างไรก็ตาม การรับรองการสมรสเท่าเทียมโดยรัฐยังคงถูกมองว่าเป็นความท้าทายต่อ “ระเบียบศีลธรรมดั้งเดิม” ที่เชื่อมโยงการสมรสกับเพศสภาพและบทบาทครอบครัวแบบต่างเพศเป็นหลัก (Weeks et al., 2001)

ความตึงเครียดดังกล่าวทำให้สถาบันศาสนาและกลุ่มทางวัฒนธรรมต้องเผชิญกับแรงกดดันในการปรับตัว โดยบางส่วนเลือกยืนหยัดกับการตีความแบบอนุรักษ์นิยม ขณะที่บางส่วนเริ่มพัฒนาวาทกรรมใหม่ที่แยก “ศีลธรรมทางศาสนา” ออกจาก “สิทธิพลเมืองในทางกฎหมาย” การแยกดังกล่าวสะท้อนแนวโน้มของสังคมสมัยใหม่ที่รัฐและศาสนาไม่อาจซ้อนทับบทบาทกันได้อย่างสมบูรณ์เหมือนในอดีต และศีลธรรมสาธารณะกำลังถูกนิยามใหม่บนฐานความหลากหลายและการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Butler, 2004)

ในระดับวัฒนธรรม กฎหมายสมรสเท่าเทียมยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเชิงสัญลักษณ์ที่ทำให้การดำรงอยู่ของครอบครัวเพศเดียวกัน “มองเห็นได้” และ “พูดถึงได้” อย่างเปิดเผยมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวช่วยลดสถานะของความสัมพันธ์เพศเดียวกันจากสิ่งที่ถูกจำกัดอยู่ในพื้นที่ส่วนตัว ไปสู่การเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องปกติในพื้นที่สาธารณะ แม้กระบวนการนี้จะไม่สมบูรณ์และเผชิญกับแรงต้านอยู่ก็ตาม (Herek, 2006)

5.2 ความขัดแย้งเชิงคุณค่าและการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม

การรับรองการสมรสเท่าเทียมยังนำไปสู่ความขัดแย้งเชิงคุณค่าที่สำคัญระหว่างหลักเสรีภาพทางศาสนาและเสรีภาพทางเพศ โดยเฉพาะในกรณีที่บุคคลหรือสถาบันทางศาสนาแสดงความกังวลว่าการบังคับใช้กฎหมายอาจกระทบต่อเสรีภาพในการยึดถือและปฏิบัติตามความเชื่อของตนเอง ความขัดแย้งลักษณะนี้มีได้เป็นเพียงปัญหาเฉพาะของสังคมไทย หากแต่เป็นปรากฏการณ์ร่วมในหลายสังคมที่ขยายสิทธิให้กับกลุ่มหลากหลายทางเพศ (Kollman, 2013)

ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่การจัดการความแตกต่างโดยไม่ทำให้สิทธิของฝ่ายหนึ่งกลายเป็นการลิดรอนสิทธิของอีกฝ่ายหนึ่ง ในเชิงหลักการ กฎหมายสมรสเท่าเทียมมิได้บังคับให้สถาบันศาสนาต้องยอมรับหรือประกอบ

พิธีกรรมทางศาสนาให้กับคู่สมรสเพศเดียวกัน หากแต่เป็นการกำหนดกรอบขั้นต่ำของความเสมอภาคในพื้นที่ของรัฐและสิทธิพลเมือง อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ ความไม่เข้าใจในขอบเขตดังกล่าวอาจนำไปสู่ความหวาดระแวงและการต่อต้านในระดับสังคม (Meyer, 2003)

ในสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างไทย ความท้าทายจึงอยู่ที่การสร้างกลไกการอยู่ร่วมกันที่ยอมรับความแตกต่างโดยไม่ผลักฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งออกไปอยู่นอกขอบเขตของความชอบธรรมทางสังคม การส่งเสริมวัฒนธรรมการสนทนา การยอมรับความไม่ลงรอย และการเคารพศักดิ์ศรีของกันและกัน เป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้กฎหมายสมรสเท่าเทียมไม่กลายเป็นชนวนของความแตกแยกทางคุณค่า แต่เป็นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัย โดยสรุป ผลกระทบเชิงวัฒนธรรมและศาสนาของกฎหมายสมรสเท่าเทียมสะท้อนให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางกฎหมายเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของกระบวนการปรับตัวทางสังคมที่ยาวนาน ความสำเร็จของกฎหมายจึงมิได้วัดจากการมีผลบังคับใช้เท่านั้น หากแต่วัดจากความสามารถของสังคมในการจัดการความแตกต่าง และสร้างบรรทัดฐานใหม่ที่ตั้งอยู่บนความเสมอภาค ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการอยู่ร่วมกันอย่างเคารพซึ่งกันและกัน

6. ข้อจำกัดและความท้าทายหลังการบังคับใช้กฎหมาย

แม้การประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมจะถือเป็นความก้าวหน้าครั้งสำคัญของสังคมไทยในมิติสิทธิและความเสมอภาค แต่การเปลี่ยนแปลงเชิงกฎหมายมิได้หมายความว่าความเสมอภาคจะเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ในทางปฏิบัติ บทนี้จึงมุ่งอภิปรายข้อจำกัดและความท้าทายสำคัญที่ยังคงดำรงอยู่หลังการบังคับใช้กฎหมาย เพื่อสะท้อนให้เห็นช่องว่างระหว่าง “กฎหมายในทฤษฎี” กับ “กฎหมายในชีวิตจริง” และความเสี่ยงของการเกิดความเท่าเทียมเพียงในเชิงนิรนัยแต่ไม่ในเชิงสังคม (Meyer, 2003)

6.1 ช่องว่างด้านสิทธิการมีบุตรและเทคโนโลยีเจริญพันธุ์

หนึ่งในข้อจำกัดสำคัญของกฎหมายสมรสเท่าเทียมในบริบทไทย คือการที่การรับรองสถานะสมรสยังมิได้เชื่อมโยงอย่างครบถ้วนกับสิทธิในการมีบุตร โดยเฉพาะการเข้าถึงเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ (Assisted Reproductive Technologies: ART) และกระบวนการรับบุตรบุญธรรมอย่างเท่าเทียม กฎหมายและระเบียบที่มีอยู่เดิมจำนวนมากยังคงตั้งอยู่บนสมมติฐานของครอบครัวต่างเพศเป็นหลัก ส่งผลให้คู่สมรสเพศเดียวกันอาจเผชิญอุปสรรคทางกฎหมายและทางปฏิบัติในการสร้างครอบครัวในความหมายที่สมบูรณ์ (Weeks et al., 2001) ช่องว่างดังกล่าวสะท้อนว่า การรับรองความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่ยังไม่เพียงพอ หากรัฐยังไม่ปรับโครงสร้างกฎหมายครอบครัวและสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับเด็กให้สอดคล้องกับความหลากหลายของรูปแบบครอบครัว การสมรสเท่าเทียมจึงอาจกลายเป็นสิทธิที่ “ไม่สมบูรณ์” สำหรับบางกลุ่ม และอาจตอกย้ำความไม่เสมอภาคในรูปแบบใหม่แทนที่จะขจัดมันออกไป (Badgett, 2009)

6.2 ปัญหาการบังคับใช้ในระดับปฏิบัติและทัศนคติของเจ้าหน้าที่

ความท้าทายอีกประการหนึ่งอยู่ที่การบังคับใช้กฎหมายในระดับปฏิบัติ โดยเฉพาะบทบาทของเจ้าหน้าที่รัฐในหน่วยงานต่างๆ เช่น สำนักงานทะเบียน หน่วยงานด้านสวัสดิการ และสถานที่ทำงานของรัฐ แม้กฎหมายจะรับรองสิทธิอย่างชัดเจน แต่ทัศนคติส่วนบุคคล ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน หรืออคติทางวัฒนธรรมของผู้ปฏิบัติงานอาจนำไปสู่การเลือกปฏิบัติในทางอ้อม เช่น การถ่วงเวลา การตั้งคำถามเกินจำเป็น หรือการตีความกฎหมายอย่างจำกัด (Herek, 2006)

สถานการณ์เช่นนี้ชี้ให้เห็นว่า การปฏิรูปกฎหมายโดยไม่ควบคู่ไปกับการพัฒนาความรู้และความตระหนักรู้ด้านสิทธิมนุษยชนในหมู่เจ้าหน้าที่รัฐ อาจทำให้กฎหมายสมรสเท่าเทียมไม่สามารถบรรลุเป้าหมายเชิงสังคมได้อย่างแท้จริง กฎหมายจึงจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนด้วยนโยบายฝึกอบรม การกำกับติดตาม และกลไกร้องเรียนที่มีประสิทธิภาพ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผลพวงของเจ้าหน้าที่กลายเป็นพื้นที่ใหม่ของความไม่เสมอภาค

6.3 ความเสี่ยงของ “ความเท่าเทียมเชิงกฎหมายแต่ไม่เชิงสังคม”

แม้ว่าการประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมจะช่วยยกระดับความเสมอภาคทางกฎหมายอย่างมีนัยสำคัญ แต่ในเชิงสังคมยังคงปรากฏ “ความเสี่ยงด้านการยอมรับ” ซึ่งอาจนำไปสู่ความตึงเครียดและการต่อต้านในบางกลุ่ม โดยเฉพาะในบริบทที่บรรทัดฐานทางวัฒนธรรมและศาสนายังคงให้ความสำคัญกับครอบครัวต่างเพศเป็นศูนย์กลาง ความเสี่ยงดังกล่าวอาจปรากฏในรูปของการตีตราเชิงสัญลักษณ์ การไม่ยอมรับในระดับครอบครัว หรือแม้กระทั่งการเลือกปฏิบัติในพื้นที่ทางสังคมและสถานที่ทำงาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงเชิงกฎหมายมิได้ทำให้การยอมรับเชิงวัฒนธรรมเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ

ในทัศนะของผู้เขียนการลดความเสี่ยงดังกล่าวจำเป็นต้องดำเนินการในลักษณะ “การเปลี่ยนผ่านเชิงสังคม” (Social transition) ควบคู่ไปกับการบังคับใช้กฎหมาย โดยสามารถเสนอแนวทางสำคัญได้อย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก การส่งเสริมการเรียนรู้และความเข้าใจในประเด็นความหลากหลายทางเพศผ่านระบบการศึกษาและสื่อสาธารณะ เพื่อปรับเปลี่ยนกรอบการรับรู้ของสังคมจากการ “อดทน” ไปสู่การ “ยอมรับ” อย่างมีศักดิ์ศรี ประการที่สอง การพัฒนากลไกของรัฐและองค์กรให้มีมาตรการป้องกันการเลือกปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม เช่น แนวปฏิบัติในสถานที่ทำงานและหน่วยงานราชการ เพื่อให้การรับรองทางกฎหมายสะท้อนในระดับการปฏิบัติจริง และประการที่สาม การสร้างพื้นที่สนทนาระหว่างกลุ่มที่มีความเห็นแตกต่างกันในสังคม เพื่อคลี่คลายความขัดแย้งเชิงคุณค่าและลดแรงต้านทางวัฒนธรรมในระยะยาว ดังนั้นการจัดการความเสี่ยงด้านการยอมรับทางสังคมจึงไม่ใช่เพียงหน้าที่ของกฎหมาย หากแต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของรัฐ สถาบันทางสังคมและประชาชน เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงเชิงกฎหมายสามารถนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างเคารพในความหลากหลายได้อย่างแท้จริง

ในภาพรวมความท้าทายสำคัญที่สุดหลังการบังคับใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียม คือความเสี่ยงที่สังคมไทยจะหยุดอยู่ที่ความเท่าเทียมในเชิงกฎหมาย (Formal equality) โดยที่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ อคติ และบรรทัดฐาน

ทางวัฒนธรรมในชีวิตประจำวันยังคงไม่เปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับข้อถกเถียงในทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ชี้ว่า กฎหมายสามารถเปิดพื้นที่ของความเป็นไปได้ แต่ไม่อาจบังคับให้เกิดการยอมรับในระดับสังคมได้โดยอัตโนมัติ (Butler, 2004)

หากการสมรสเท่าเทียมถูกมองว่าเป็น “จุดจบของการต่อสู้” มากกว่าจะเป็น “จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง” ก็อาจทำให้ปัญหาการเลือกปฏิบัติแปรเปลี่ยนรูปแบบและดำรงอยู่ในระดับที่มองไม่เห็นมากขึ้น ความท้าทายจึงอยู่ที่การทำให้กฎหมายทำหน้าที่เป็นฐานรองรับของการเปลี่ยนแปลงเชิงวัฒนธรรม ไม่ใช่เพียงเครื่องหมายเชิงสัญลักษณ์ของความก้าวหน้าเท่านั้น

สรุป

บทความนี้เสนอการวิเคราะห์กฎหมายสมรสเท่าเทียมในฐานะกลไกการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเชิงโครงสร้างของสังคมไทย มากกว่าการมองเป็นเพียงมาตรการขยายสิทธิของกลุ่มหลากหลายทางเพศ การรับรองการสมรสเพศเดียวกันอย่างเป็นทางการได้ปรับเปลี่ยนความหมายของครอบครัว ความเป็นพลเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชีวิตส่วนตัวของประชาชน โดยทำให้รูปแบบครอบครัวที่เคยถูกทำให้เป็นชายขอบได้รับสถานะทางกฎหมายและสัญลักษณ์ในพื้นที่สาธารณะ

ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า กฎหมายสมรสเท่าเทียมมีบทบาทสำคัญในการลดการเลือกปฏิบัติและเสริมสร้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศทั้งในระดับจิตใจ สถานะทางสังคม และความมั่นคงของชีวิตครอบครัว อย่างไรก็ตามความก้าวหน้าดังกล่าวยังคงเผชิญข้อจำกัดจากช่องว่างด้านสิทธิที่เกี่ยวข้องกับการมีบุตร การบังคับใช้กฎหมายในระดับปฏิบัติ และความตึงเครียดเชิงคุณค่าระหว่างบรรทัดฐานทางกฎหมายกับวัฒนธรรมและศาสนาในชีวิตประจำวัน

จากการวิเคราะห์ผลกระทบเชิงสังคม วัฒนธรรม และกฎหมายของการประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมในประเทศไทย พบว่ากฎหมายดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม โดยช่วยขยายขอบเขตของความเป็นพลเมือง ลดการเลือกปฏิบัติ และยกระดับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศอย่างมีนัยสำคัญ ในขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังส่งผลต่อการปรับนิยามของครอบครัวและก่อให้เกิดการต่อรองทางวัฒนธรรมระหว่างบรรทัดฐานดั้งเดิมกับหลักสิทธิและความเสมอภาคในสังคมไทยร่วมสมัย

อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์ยังชี้ให้เห็นข้อจำกัดสำคัญในเชิงกฎหมายและการบังคับใช้ โดยเฉพาะช่องว่างของสิทธิที่เกี่ยวข้องกับการมีบุตร เทคโนโลยีเจริญพันธุ์ และความไม่สอดคล้องในการปฏิบัติของหน่วยงานรัฐ ซึ่งสะท้อนว่าความเสมอภาคที่เกิดขึ้นยังคงมีลักษณะ “ไม่สมบูรณ์” ในเชิงโครงสร้าง ภายใต้อุปสรรคดังกล่าว บทความมีข้อเสนอเชิงชี้ขาดว่า กฎหมายสมรสเท่าเทียม ควรได้รับการดำรงไว้ในฐานะหลักการพื้นฐานของความเสมอภาคทางกฎหมาย และไม่ควรถูกถอยกลับหรือจำกัดสิทธิในสาระสำคัญ อย่างไรก็ดี รัฐจำเป็นต้องดำเนินการ

ปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในประเด็นสิทธิในการมีบุตร การรับรองครอบครัวรูปแบบใหม่ และการกำหนดแนวปฏิบัติของหน่วยงานรัฐให้สอดคล้องกัน เพื่อให้ความเสมอภาคทางกฎหมายสามารถแปรเปลี่ยนไปสู่ความเสมอภาคในเชิงสังคมและการดำรงชีวิตจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวโดยสรุป สมรสเท่าเทียมไม่ใช่เพียงนโยบายทางกฎหมายที่ควร “คงอยู่” หากแต่เป็นโครงสร้างพื้นฐานของระบอบสิทธิในสังคมประชาธิปไตยร่วมสมัย ซึ่งต้องได้รับการพัฒนาและเสริมสร้างให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นในทุกมิติ

ข้อเสนอแนะ

บทความนี้ได้วิเคราะห์ผลกระทบเชิงสังคมของการประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมในประเทศไทย โดยมองกฎหมายดังกล่าวในฐานะ “จุดเปลี่ยนเชิงโครงสร้าง” ของสังคมไทยร่วมสมัย ไม่ใช่เพียงการขยายสิทธิส่วนบุคคลของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศเท่านั้น หากแต่เป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมาย ครอบครัว วัฒนธรรม และความเป็นพลเมืองในระดับสถาบัน การรับรองการสมรสเท่าเทียมทำให้รูปแบบครอบครัวที่หลากหลายได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ และส่งผลต่อการลดการเลือกปฏิบัติ เสริมสร้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และขยายขอบเขตของความเป็นพลเมืองที่เท่าเทียมในสังคมไทย

อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์ยังชี้ให้เห็นข้อจำกัดและความท้าทายที่สำคัญ ทั้งในด้านช่องว่างของสิทธิที่เกี่ยวข้องกับการมีบุตรและเทคโนโลยีเจริญพันธุ์ ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในระดับปฏิบัติ และความตึงเครียดเชิงคุณค่าระหว่างหลักศาสนา วัฒนธรรม และสิทธิพลเมือง ความท้าทายเหล่านี้สะท้อนความเสี่ยงของการเกิด “ความเท่าเทียมเชิงกฎหมายแต่ไม่เชิงสังคม” หากการเปลี่ยนแปลงหยุดอยู่เพียงในระดับตัวบทกฎหมายโดยไม่ส่งผลต่อบรรทัดฐานและความสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน

ในเชิงข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย บทความขอเสนอว่า

ประการแรก รัฐควรเร่งปรับปรุงกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว เด็ก และสวัสดิการสังคมให้สอดคล้องกับหลักสมรสเท่าเทียมอย่างรอบด้าน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการเลือกปฏิบัติในรูปแบบใหม่และทำให้สิทธิที่ได้รับการรับรองมีความสมบูรณ์ในทางปฏิบัติ

ประการที่สอง ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพและทัศนคติของเจ้าหน้าที่รัฐ ผ่านการฝึกอบรมด้านสิทธิมนุษยชนและความหลากหลายทางเพศ ควบคู่กับการสร้างกลไกกำกับติดตามและการร้องเรียนที่มีประสิทธิภาพ

ประการที่สาม ควรส่งเสริมบทบาทของภาคประชาสังคม สถาบันการศึกษา และชุมชน ในการสร้างพื้นที่สนทนาและการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อจัดการความขัดแย้งเชิงคุณค่า และสนับสนุนการอยู่ร่วมกันบนฐานความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา

โดยสรุปการสมรสเท่าเทียมมิใช่จุดสิ้นสุดของการต่อสู้เพื่อความเสมอภาค หากแต่เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ยาวนาน ความสำเร็จของกฎหมายจึงขึ้นอยู่กับความสามารถของสังคมไทยใน

การเปลี่ยนผ่านจากการยอมรับในเชิงกฎหมายไปสู่การยอมรับในเชิงวัฒนธรรม และการสร้างสังคมที่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของทุกคนอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- อรรถะโม, ช. (2565). สิทธิในการสมรสของบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศ: ศึกษาปัญหาการสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1448 และการคุ้มครองโดยศาลรัฐธรรมนูญ. วารสารสหศาสตร์, 21(2), 85–108.
- Badgett, M. V. L. (2009). *When gay people get married: What happens when societies legalize same-sex marriage*. New York University Press.
- Badgett, M. V. L., Durso, L. E., & Schneebaum, A. (2013). *New patterns of poverty in the lesbian, gay, and bisexual community*. The Williams Institute.
- Brown, W. (2006). *Regulating aversion: Tolerance in the age of identity and empire*. Princeton University Press.
- Butler, J. (2004). *Undoing gender*. Routledge.
- Connell, R. (2012). *Gender: In world perspective* (2nd ed.). Polity Press.
- Duggan, L. (2003). *The twilight of equality? Neoliberalism, cultural politics, and the attack on democracy*. Beacon Press.
- Dworkin, R. (1977). *Taking rights seriously*. Harvard University Press.
- Engel, D. M., & Munger, F. W. (2003). *Rights of inclusion: Law and identity in the life stories of Americans with disabilities*. University of Chicago Press.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Longman.
- Fineman, M. A. (1995). *The neutered mother, the sexual family and other twentieth century tragedies*. Routledge.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Pantheon Books. (Original work published 1975)
- Fraser, N. (2003). Social justice in the age of identity politics: Redistribution, recognition, and participation. In N. Fraser & A. Honneth (Eds.), *Redistribution or recognition? A political-philosophical exchange* (pp. 7–109). Verso.
- Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Stanford University Press.

- Herek, G. M. (2006). Legal recognition of same-sex relationships in the United States: A social science perspective. *American Psychologist*, 61(6), 607–621. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.6.607>
- Jackson, P. A. (1999). Tolerant but unaccepting: The myth of a Thai “gay paradise.” *Genders*, 30, 1–18.
- Kollman, K. (2013). The global politics of same-sex marriage: How international norms influence domestic policy. *European Journal of International Relations*, 19(4), 837–860. <https://doi.org/10.1177/1354066111428695>
- Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and social class*. Cambridge University Press.
- Meyer, I. H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence. *Psychological Bulletin*, 129(5), 674–697. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.5.674>
- Oswin, N. (2014). *Global city futures: Desire and development in Southeast Asia*. University of California Press.
- Peleg, N. (2019). *The child’s right to identity*. Cambridge University Press.
- Plummer, K. (2015). *Intimate citizenship: Private decisions and public dialogues* (2nd ed.). University of Washington Press.
- Rawls, J. (1999). *A theory of justice* (Rev. ed.). Harvard University Press. (Original work published 1971)
- Richardson, D. (2004). Locating sexualities: From here to normality. *Sexualities*, 7(4), 391–411. <https://doi.org/10.1177/1363460704047059>
- Sinnott, M. (2004). *Toms and dees: Transgender identity and female same-sex relationships in Thailand*. University of Hawai’i Press.
- Warner, M. (1999). *The trouble with normal: Sex, politics, and the ethics of queer life*. Free Press.
- Weeks, J. (2007). *The world we have won: The remaking of erotic and intimate life*. Routledge.
- Weeks, J., Heaphy, B., & Donovan, C. (2001). *Same sex intimacies: Families of choice and other life experiments*. Routledge.
- Wolfson, E. (2004). *Why marriage matters: America, equality, and gay people’s right to marry*. Simon & Schuster.
- Young, I. M. (1990). *Justice and the politics of difference*. Princeton University Press.